

CASTRUM PRAGENSE

CASTRUM PRAGENSE 12 POHŘEBIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ NA PRAŽSKÉM HRADĚ DÍL II. STUDIE

Praha 2014

OBSAH

1. POHŘEBIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ, ANALÝZA, CHRONOLOGIE, VÝZNAM (J. FROLÍK).....	5-116
CEMETERY IN THE LUMBE GARDEN OF THE PRAGUE CASTLE. ANALYSIS, CHRONOLOGY, SIGNIFICANCE	
2. VEJCE A SKOŘÁPKY VAJEC (Z. SMETÁNKA).....	117-128
EGGS AND EGGSHELLS	
3. SKLO Z POHŘEBIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ Z POHLEDU ARCHEOMETRIE	129-162
(K. TOMKOVÁ – Z. CÍLOVÁ – T. VACULOVÍČ) GLASS FROM THE CEMETERY OF PRAGUE-LUMBE'S GARDEN FROM THE VIEW OF ARCHAEOOMETRY	
4. TECHNICAL STUDY OF „LUMBE'S GARDEN“ CEMETERY JEWELLERY	163-288
(E. OTTENWELTER – J. DĚD – L. BARČÁKOVÁ) TECHNOLOGICKÝ PRŮZKUM ŠPERKŮ Z POHŘEBIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ	
5. METALLOGRAPHIC EXAMINATION OF SILVER JEWELLERY FROM „LUMBE'S GARDEN“ CEMETERY.....	289-310
(K. KOLÁŘOVÁ – J. DĚD – E. OTTENWELTER) METALOGRAFICKÁ ANALÝZA STŘÍBRNÝCH ŠPERKŮ Z NALEZIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ	
6. EXPERIMENTÁLNÍ VÝROBA VELKOMORAVSKÉHO ŠPERKU NALEZIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ NA PRAŽSKÉM HRADĚ (L. BARČÁKOVÁ)	311-418
PRODUCTION OF EARLY MEDIEVAL JEWELLERY FROM THE LUMBE GARDEN CEMETERY AT THE PRAGUE CASTLE	
7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	419-430
8. ČESKÉ A CIZOJAZYČNÉ SOUHRNY	431-441
9. SEZNAM OBRÁZKŮ	442-458
10. SEZNAM ZKRATEK	459
11. SEZNAM AUTORŮ	460

POHŘEBIŠTĚ V LUMBEHO ZAHRADĚ PRAŽSKÉHO HRADU ANALÝZA, CHRONOLOGIE, VÝZNAM

JAN FROLÍK

1. ÚVOD

Předkládaný text se zabývá některými základními charakteristikami pohřebiště Lumbeho zahrada (Z-JÍZ)¹, a to na základě katalogu, který byl zveřejněn v prvním svazku (*Smetánka – Frolík 2014*). V rámci předběžných publikací stejně jako ve studiích k vybraným dílčím aspektům již bylo zveřejněno poměrně velké množství poznatků a jejich interpretací. Vždy však šlo o vybrané příklady a žádný aspekt nebo nález nebyl uveden v souvislostech celého pohřebiště. Popsat a zařadit do souvislostí všechny znaky pohřebiště v Lumbeho zahradě není cílem ani této studie, ostatně toho nelze v úplnosti dosáhnout. Autor doufá, že ze základních charakteristik, event. z těch, kterými se obvykle archeologie pohřebišť zabývá, nebyla žádná významná opomenuta.

Nejprve budou popsány základní rysy pohřebiště (poloha, velikost, úplnost, uspořádání apod.) a jednotlivých hrobů (úprava hrobových jam, poloha nebožtíka apod.). V další části bude přiblížena jeho chronologie, pokud to nálezy umožňují. Ve třetí části bude zařazeno do souvislostí ostatních pohřebišť Pražského hradu a jeho blízkého okolí a do spojitosti s vybranými českými pohřebišti; lze předpokládat, že jedině srovnání nálezů a pohřebišť bezprostředně územně souvisejících může přinést relevantní výsledky.

Katalog v prvním svazku byl vytvořen na základě nedokončené nálezové zprávy, vznikající před rokem 1992. Pohřebiště mělo být pravděpodobně vyhodnoceno formou rozsáhlé studie, která by sledovala řadu aspektů na jedné straně do značných detailů a širokých souvislostí na straně druhé. Naznačují to již zmíněné dílčí studie, eventuálně populárnější články. Rukopis studie však nebyl zřejmě v celistvosti nikdy vytvořen. Jediné, co v dokumentaci k pohřebišti Lumbeho zahrada existuje, jsou poznámky k charakteristice pohřebiště (*Smetánka, rkp.*), naznačující směr a hloubku některých úvah. Dochovaný text zčásti posloužil jako inspirace pro posouzení a vyhodnocení souhrnných fyzických znaků pohřebiště. K problematice jeho chronologie, zejména detailnějšího členění pravděpodobně dosud žádné celistvé pojednání nevzniklo. Některé dílčí studie a poznámky však naznačují, že určitá představa zřejmě existovala. Nelze ji však v úplnosti rekonstruovat² ani s využitím předběžných studií (*Smetánka – Hrdlička – Blajerová 1974; Smetánka – Hrdlička 1979; Smetánka – Durdík – Hrdlička 1980; Smetánka – Vlček – Eisler 1983; Smetánka – Štverák 1992; Smetánka 1994a; Smetánka 1994b; Smetánka 1996; Smetánka – Staňa 1996; Smetánka 2003; Smetánka 2006*).

Analýza pohřebiště by nemohla být provedena bez práce rozsáhlého kolektivu pracovníků, kteří se podíleli na výzkumu pohřebiště v 70. a 80. letech minulého století, na konzervaci nálezů, na rozmanitých analýzách i na uchovávání nálezového souboru v následujícím období. Vše probíhalo pod vedením Zdeňka Smetánky jako vedoucího výzkumu a posléze osoby, která se nálezovým souborem dlouho a podrobně zabývala. Autor je mu vděčný za hovory a diskuse o celé problematice, i když se nemohl do grantového projektu z různých důvodů zapojit v míře, která byla původně plánována.

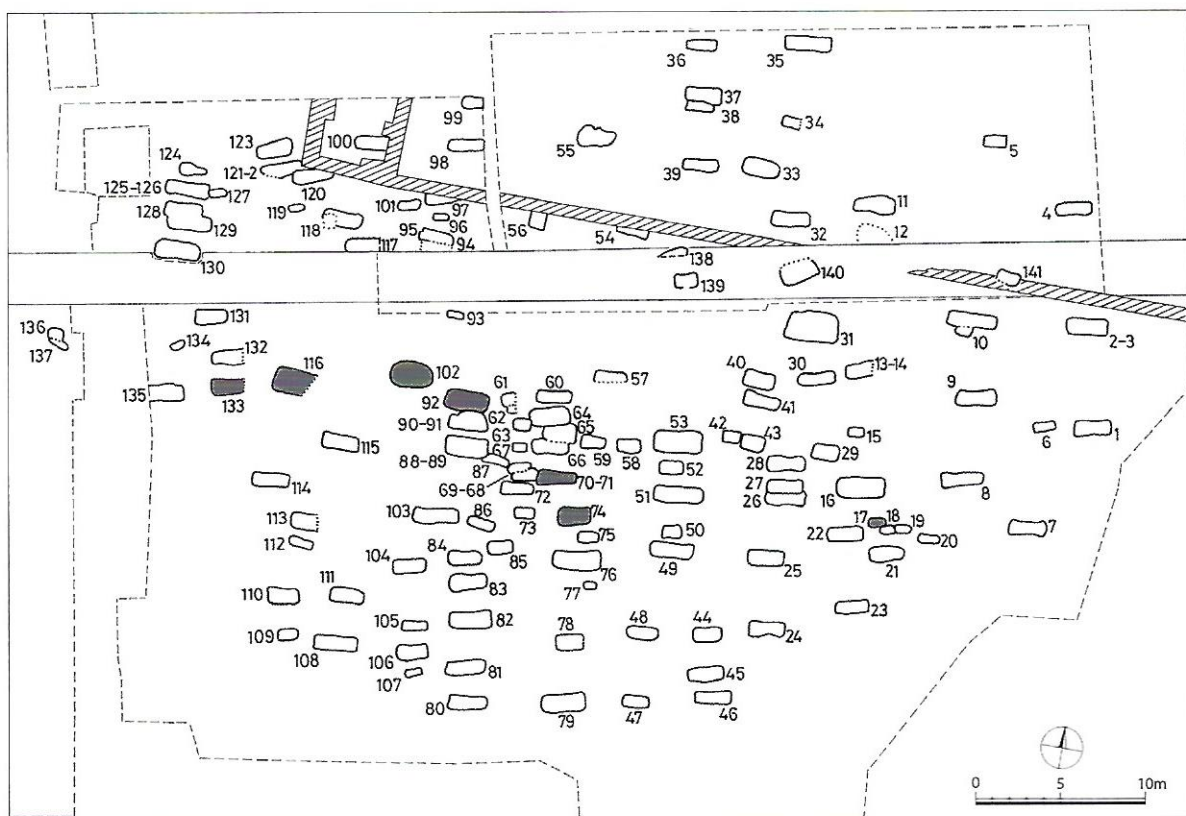
¹ V dalším textu jsou pohřebiště označována arbitrárně určenými zkratkami (*Tomková – Frolík 2005*, s. 9). Pouze bylo odděleno označení pohřebiště v Lumbeho zahradě (Z-JÍZ) od pohřebiště v okolí Jízdařny (V-JÍZ).

² Lze odvodit, že část nálezů charakterizována jako „velkomoravská“ byla chápána jako zhotovená v době existence velkomoravské říše. Jako další termíny se používají „povelkomoravský“ či „časně povelkomoravský“, které označují návaznost na etapu předchozí. O části pohřebiště se uvažuje jako o „mladší“.

2. VELIKOST A ÚPLNOST POHŘEBIŠTĚ

Velikost pohřebiště závisí od počtu prozkoumaných hrobů. Po sloučení všech výzkumných sezon a novém očíslování souvislou řadou čísel se konečný počet hrobů zastavil na číslovce 141 (*Smetánka – Frolík 2014*, s. 41–211). V této podobě se objevil nejen v torzu nálezné zprávy, ale také v předběžných publikacích o pohřebišti (*Smetánka 1994a*, s. 163) a následně v dalších souhrnných textech (*Frolík 2013a*, s. 35; *Frolík 2013b*, s. 96; *Frolík – Smetánka 1997*, s. 67). Studium katalogu poukáže na některá rozdělená či zdvojená čísla (H17A + H17B; H71A + H71B; H74A + H74B; H92A + H92B; H102A + H102B; H116A + H116B a H133A + H133B), která by celkový počet hrobů zvýšila o dalších sedm položek.

Pokud se na jednotlivé „dvojitě“ hroby podíváme podrobněji, mělo by označení hrobu jako jediné položky platit v případě, že můžeme předpokládat současné/společné pohřbení nebožtíků (*Obr. 1/1*). Hrob H17A tvoří torzo (dolní končetiny) dítěte (infans I) pohřbené nad poněkud lépe dochovaným dalším dítětem (infans I) – hrob H17B. Ostatky jedince z hrobu H17A byly odhaleny v úrovni podlahy, jedinec H17B se nacházel v mělké hrobové jámě. Je zřejmé, že původní úroveň terénu byla druhotně snížena. Pohřbení nad sebou svědčí spíše pro následnost než současnost, protože v tomto případě bychom očekávali spíše uložení vedle sebe. Proto považujeme označení jako dva hroby za korektní.³ Jednoznačnější následnost můžeme konstatovat u hrobů označených jako H71A a H71B. Nižle uložený nebožtík (H71B) se nacházel v hrobové jámě, která byla původně mírně posunuta směrem k východu ve vztahu k hrobové jámě pohřbu H71A. Hlava kostry v hrobě H71A se nachází mimo obvod jámy hrobu H71B, proto musela být jáma H71A vykopána dodatečně. Obdobně je

Obr. 1/1: Praha – Hrad, Lumbeho zahrada – pohřebiště. Hroby s dvojitým očíslováním (A, B) jednotlivých hrobů (označeny šedě).

Fig. 1/1: Prague Castle, Lumbe Gardens cemetery. Graves with double markings (A, B) of individual graves (grey lines).

³ V textu katalogu se Z. Smetánka přiklání k současnému pohřbení (*Smetánka – Frolík, 2014*, s. 69 – „*oba pohřby v těsném kontaktu dovolují uvažovat o současném pohřbení*“). Situaci dále komplikuje skutečnost, že jako příměs byly zjištěny v souvislosti s hrobem H17B ostatky dalšího dítěte (infans II). Křesbná či fotografická dokumentace nedovolují situaci rozhodnout.

tomu u hrobů H74A a H74B. Hlouběji uložený pohřeb H74B se nacházel v mírně menší hrobové jámě než výše uložený H74A. Nebožtík v hrobě H74A leží podle plánové dokumentace neobvykle (asymetricky) v jižní polovině hrobové jámy. Studium dokumentace vede k závěru, že větší obvod hrobové jámy H74A vznikl nejspíše splynutím se stejně vyhlížejícím zásypem hlubšího (staršího) hrobu H74B a že hrobová jáma H74A byla původně menší a symetrická. To by svědčilo pro následnost. Tomu také nasvědčuje proklesnutí severní části kostry H74A do nezpevněného zásypu staršího hrobu H74B.

Dvojice pohřbených H92A a H92B poskytuje obdobný obraz jako dvojice hrobů H71A a H71B. Starší pohřeb H92B se nachází v úzké až stíněné hrobové jámě. Hrobová jáma H92A je větší (přesahuje rozměry jámy H92B na všech stranách) a také kostra H92A se nachází zčásti mimo obvod jámy H92B. Musela být vykopána dodatečně a jde proto o dva samostatné hroby. Také situace hrobů H102A a H102B svědčí o následnosti. Starší pohřeb 102B byl uložen v menší jámě, takže mladší pohřbený z H102A přesahuje spodní částí nohou mimo její obvod.

V případě hrobů H116A a H116B bylo konstatováno, že jde o následnost, již v nálezové zprávě (*Smetánka – Frolík 2014*, s. 190–191). Mladší hrob malého dítěte (infans I-II – hrob H116B) byl dodatečně vložen ke staršímu pohřbu dospělého (H116A) tak, že nešlo určit rozsah hrobové jámy. Svou úlohu sehrála i stejnorodá hrobová výplň. Obdobně byla tato situace doložena u hrobů H133A a H133B (*Smetánka – Frolík 2014*, s. 206–207). Mladší hrob dítěte (infans II) H133A se nacházel nad nohama staršího pohřbeného v H133B, a to bez vzájemného kontaktu.

Posouzení uvedených sedmi případů vede k závěru, že můžeme uvažovat o samostatných hrobech (snad s otazníkem u dvojice H17A a H17B), a proto celkový počet hrobů činí 148; s tím budeme i nadále pracovat.⁴ Jediné nesporné současné pohřbení více (dvou) osob představuje dvojhrob H140, v němž byla poloha nebožtíků upravena tak, že se drží za ruce (*Smetánka 1992*).

Velmi významná je v případě pohřebiště v Lumbeho zahradě jeho předpokládaná úplnost, která je v prostředí Pražského hradu unikátní. Pojem „úplnost“ lze chápat dvojím způsobem. Především se jí rozumí prozkoumání všech hrobů na pohřebišti, odpovídajících se značnou jistotou počtu hrobů z doby, kdy se na něm přestalo pohřbívat. Archeologicky by se tento stav měl shodovat se zjištěním okrajů pohřebiště s dostatečně širokým pásem již bez hrobů. Druhý výklad pojmu „úplnost“ můžeme chápat jako kompletní výzkum všech hrobů, které se z pohřebiště dochovaly i se všemi druhotnými zásahy, jež mohly původní počet hrobů redukovat (ať již procesy přírodními nebo lidskou činností), a odkrytí dalších hrobů již nelze předpokládat. Pohřebiště v Lumbeho zahradě jednoznačně naplňuje druhou alternativu. Jeho původní plochu zničila stavební činnost a s velkou pravděpodobností není možné objev nějakého „zapomenutého“ hrobu očekávat.⁵ Šance prozkoumat celé pohřebiště v prvém slova smyslu se nabízela již v době, kdy výzkum probíhal, jak vyplývá z dokumentace k sezonám 1977 a 1986 (*Frolík 2014*, s. 17–18). Ze stejného důvodu byla využita příležitost k výzkumu plochy zahradní komunikace protínající pohřebiště v roce 1987, kterou nebylo možno zkoumat dříve (*Frolík 2014*, s. 19). Přesvědčení o úplnosti či jenom minimálních ztrátách zmínily také předběžné publikace (*Smetánka – Hrdlička 1980*, s. 102).

Při pohledu na celkový plán pohřebiště je zřejmé, že je zcela jistě vymezeno na jihovýchodní, jižní a jihozápadní straně (*Obr. 1/2*). Pás bez hrobů je dostatečně široký, navíc se zejména na jižní straně nacházíme u hrany Jeleního příkopu, která by byla přirozenou hranicí pohřebiště v každém případě. Obdobně můžeme uvažovat i o jeho východní hranici, kde byla v roce 1986 prozkoumána dostatečně velká plocha bez pohřbů. Navíc hroby u východního okraje řídnu, což už samo hranici naznačuje. Velká plocha bez pohřbů byla prozkoumána v roce 1974 na západní straně, kde jsou okrajovými hroby H136 a H137. Západně od nich byl zjištěn 40 m široký pruh bez pohřbů. Prokazatelná se zdá také severozápadní a severovýchodní hranice. Na severozápadní straně končí pohřby víceméně v linii východ-západ a vzhledem k jejich hustotě se prázdňá mezera zdá evidentní. Pro hranici severovýchodní

4 Poněkud nejasnou identifikaci jednotlivých hrobů ve vzájemných těsných (víceméně se překrývajících) superpozicích způsobila obtížná čitelnost hrobových výplní a náročné rozeznávání druhotných zásahů. Na druhé straně se při číslování nepostupovalo zcela důsledně (viz samostatné očíslování hrobů H2 a H3, přestože se jejich situace blíží např. hrobům H133A a H133B).

5 Při výzkumu plochy severně od komunikace, která pohřebiště protínala, nebylo možné v úplnosti prozkoumat několik hrobů kvůli stromům, které se nesměly odstranit (H5, H34, H56). Tato skutečnost nebyla bohužel známa v roce 1987, kdy se v souvislosti s likvidací sadu a přípravou plochy pro staveniště nabízela možnost jejich výzkum dokončit.